

Dlužno se ještě zmíniti o jedné *Hartmannově* námitce proti vládnoucímu mínění. H. má za to, že vládnoucí mínění, přiznávajíc nálezu úst. soudu účinky *ex nunc*, není důsledné. Vládnoucí mínění přý tvrdí, že zruší-li úst. soud protiústavní zákon, neobživnou normy tímto zákonem zrušené. Vládnoucí mínění je přý však nuceno připustiti jednu výjimku, t. j. musí uznati jako důsledek nálezu úst. soudu obživnutí ústavního zákona, jemuž protiústavní zákon rovněž derogoval. Tím aspoň v tomto bodě přiznává nálezu účinky *ex tunc* (l. c., str. 44—45).

K tomu třeba poznamenati, že protiústavní obyčejný zákon může míti k ústavnímu (kvalifikovanému) zákonu trojí vztah:

1. Obyčejný zákon mění nebo ruší text některého zákona ústavního. V takovém případě — v praxi sotva uskutečnitelném — nastupuje na místo původní normy ve formě zákona ústavního norma ve formě zákona obyčejného, která pro budoucí případy úplně vyřadí platnost normy ústavní. Na př. obyčejný zákon by stanovil: »§ 55. úst. listiny zní: Nařízení lze vydávati jen v rámci zákonného zmocnění«. Nálezem ústavního soudu, rušícím takový protiústavní zákon, neobživne původní norma ústavní, neboť zrušení zákona neděje se se zpětnou účinností. Protiústavní zákon platí až do uveřejnění nálezu, jeho derogační účinky oproti zákonu ústavnímu zůstaly v plné platnosti. Od uveřejnění nálezu neplatí pak ani protiústavní zákon. Stav je tedy takový, že pro budoucí případy neplatí ani původní ústavní zákon, ani jej měnící zákon obyčejný. Tu je věcí ústavního zákonodárce, aby vyřazenou ústavní normu obnovil.

2. Obyčejný zákon *doplní* text zákona ústavního. Na př. ustanovením: »Do § 55. ústavní listiny vkládá se jako druhý odstavec ustanovení: Národní shromáždění může zákonem zmocniti moc výkonnou, aby vydávala nařízení měnící nebo rušící zákony.« Zrušením tohoto doplňku ústavního textu ústavním soudem bylo by ovšem obnoveno původní znění ústavního zákona. Ale nebylo by to nikterak důsledkem zpětné účinnosti nálezu.

3. Obyčejný zákon ani nemění (neruší), ani nedoplňuje textu zákona ústavního, nýbrž jemu prostě *odporuje*. To je nejobvyklejší případ protiústavního zákona. Sem patří na př. různé zmocňovací zákony překračující rámec nařizovací moci stanovený v § 55. úst. listiny. Tyto zákony (na př. zákon č. 337/20) ani nemění textu § 55, ani ho nedoplňují. Paragraf 55. platí ve své všeobecnosti dále přes existenci těchto zákonů, ale jeho závaznost je prolamována řadou speciálních zmocnění, která mají vůči němu povahu úchytek (výjimek). Zrušením takových protiústavních zmocňovacích zákonů odstraňují se úchytky od obecného ustanovení § 55, tento nabývá automaticky působnosti v původním svém rozsahu, zkrátka ústavní stav se obnovuje. Ale ani to vše není důsledkem účinků nálezu *ex tunc*.

Z toho, co dosud bylo uvedeno, je patrné, že otázka účinků nálezu úst. soudu není otázkou čistě akademickou, nýbrž otázkou dalekosáhlého významu praktického. Třebaže ústavní soud nevyřkl dosud nálezem, že určitý zákon (opatření stálého výboru) je protiústavní, nelze možnost takového rozhodnutí vyloučiti. A právě vzhledem k této možnosti jest třeba otázku tu řešiti.

DR. OTAKAR MATERNA:

O NORMATIVNÍ PRÁVNÍ THEORII.

Normativní právní theorie jest nejen z nejnovějších, nýbrž i z nejzajímavějších teorií právních: je zajímavá úsilím o založení základních pojmů i celé metody až na samých základních poznátcích o vědeckém myšlení vůbec, jest zajímavá snahou o vytvoření dokonalé, logicky ucelené soustavy a konečně jest zajímavá přijetím v kruzích právnických.

nález ústav. soudu má účinky *ex tunc*, nemůže obyčejný zákon pověřený toliko určením *podrobností* v rámci principu čl. I. stanoviti účinky *ex nunc*. Neboť to není stanovením *podrobností* v rámci daného principu, nýbrž *změnou* principu samého.

Zastánci této theorie totiž většinou ji prostě hlásají a logicky rozvíjejí, ale snad se ani nesnaží učiniti ji pochopitelnější těm, kdo ji dosud nepoznali nebo ji odmítají. Jest příznačné a — jak se pokusím později ukázati — nikoliv náhodně, že hlasatelé normativní theorie podobají se v mnohém spíše hlasatelům víry než vykladačům vědy. Tím ovšem jest jejich sblížení s ostatními právníky velice ztíženo a jest opět velmi příznačno, že na příklad profesor Dr. Weyr o tom praví, že se mu zdá, jako by lidé — bez ohledu na to, jak hluboká jest jejich celková inteligence — byli od narození utvořeni buď k nazírání kriticky idealistickému, které jest filosofickým podkladem normativní theorie, anebo k nazírání naivně realistickému, které prý jest podkladem teorií ostatních. Jest pouze důsledkem tohoto základního postoje zastánců normativní theorie, že zejména temperamentnější z nich nezhajují diskuse s odpůrci, nýbrž vnesené námítky proti této teorii prostě zaznamenávají jakoby dokumenty vědecké nedostatečnosti.

Odpůrci normativní theorie jsou také aspoň částečně vinni tímto přezíravým stanoviskem normativistů, protože pravidelně bojují proti normativní teorii námítkami, které pro různost noetického východiska vůbec nemohou zasáhnouti jádra problému.

Zbývající velmi značná část vědecky činných právníků — myslím, že jest to dosud většina — jako by vůbec necítila nutnost zaujmouti k této nauce stanovisko a jako by byla přesvědčena, že jí pro svoji vědeckou činnost v určitém oboru práva vůbec nepotřebuje; normativní theorie jest pro tyto právníky jakýmsi vznášením se v nadpozemských oblastech, které je nijak osudově nezajímá a od něhož pro svoji práci vůbec nic neočekávají. Jejich celkový úsudek o normativní teorii bývá velice mlhavý a jest podle osobních vlastností a osobních vztahů k hlasatelům normativní theorie podbarven buď jakousi nejasnou úctou k filosofickým mysteriím anebo naopak útrpným úsměškem pro domněle jalové filosofování.

Konečně praktičtí právníci při svých exkursích do theorie obyčejně hledají oporu pro svoje konkrétní aplikování práva a proto se vůbec nedotýkají základních problémů normativní theorie, přijímají jen určité výhody jednotnosti systému nebo hotová řešení jednotlivých speciálních otázek a nestarají se o to, z jakých předpokladů a všeobecných zásad byla vyvozena. Při tom, dotknou-li se problému ryze theoretického, často věc zatemňují vnášením praktických důvodů pro přijetí nebo zamítnutí normativní theorie.

Soustavný výklad normativní theorie právní a přehled samostatných myšlenek jejich hlavních hlasatelů i námitek odpůrců vyžadoval by obsáhlého spisu; kdyby pak ještě měly býti všechny samostatné these podrobeny rozboru a podepřeny nebo vyvráceny poukazem na výtěžky všeobecné noetiky, methodologie a filosofie, vzrostl by úkol do nedohledna. Vždyť jenom o nauce Kantově, které se normativní theorie zejména u nás dovolává, existuje celá stále rostoucí literatura. A na Kanta navazují filosofické systémy, které se mnohdy krátce označují jménem filosofie novokantovské. Pokus o zhuštěný, ale přece spolehlivě výstižný výklad i rozbor právě naznačených ohromných komplexů vědeckých otázek byl by i pro nejlépe kvalifikovaného znalce nejen riskantní, nýbrž téměř beznadějný.

Úkol tohoto článku musí býti tedy daleko omezenější a přes to i při radikálním omezení mohou býti nároky na dosažení vytčeného cíle jen velmi skromné. Omezují program následujících úvah takto: mají informovati co nejstručněji alespoň o všeobecných základech normativní theorie a to o její formě u nás hlášané a k tomu připojiti vlastní jádro článku, totiž pokus o vysvětlení, které příčiny nejvíce brání všeobecnému přijetí normativní theorie a do jaké míry snad tkví ve skutečných vadách a nedostacích této theorie.

Stručné formulování a řešení základních otázek vědecké noetiky vůbec i základů normativní theorie jest zejména na tomto místě, tedy před čtenářii, jichž většina se těmito otázkami asi nezabývá, velmi nesnadné a jsem si také plně vědom nedokonalosti následujících úvah; myslím však, že by se všem vadám v tomto případě nevyhnul ani autor nejlépe kvalifikovaný. Účelu tohoto článku bylo by plně dosaženo, kdyby se mu podařilo alespoň vzbuditi zájem povolaných znalců o vyjasnění projednávaných otázek.

A. ČÁST THEORETICKÁ.

I. *Základy*. Normativní právní teorie jest částí všeobecné normativní teorie, která jest označována za společnou teorii poznávání nejen práva, nýbrž i jiných oborů vědních jako ethiky, matematiky, gramatiky, esthetiky atd. Není shody ani u hlasatelů normativní teorie v tom, které obory vědy mohou býti resp. mají býti theoreticky postaveny na základech normativních.¹

Jisto jest pouze, že právo není jediným předmětem poznávání normativního.

Podstata tohoto poznávání bývá různě definována a popisována. Krátce možno říci, že podle přesvědčení zejména našich normativistů můžeme vědecky poznávati jen dvojí methodou: Normativní methodou poznáváme svět, jaký býti má, kdežto druhou možnou methodou (přírodovědeckou neboli explikativní neboli kausální) dospíváme k poznatkům o světě, jaký jest.

Rozdíl mezi nazíráním normativním a kausálním líčí Weyr ve svých »Základech filosofie právní« v kap. 1. takto:

»K všelikým novým poznatkům lidský rozum dospívá novým seskupováním pojmů, pokud se týče známých již poznatků. Jiné cesty není. Prostředkem dobývati pojmy a poznatky je schopnost rozumová, která se řídí určitými formami a zákony. Takovou formou jest na př. to, co nazýváme »čas« a »prostor«, jež jsou zornými úhly všeho našeho poznávání, takovým zákonem jest zákon obecné příčinnosti (kausality); těchto forem a zákonů nemusí rozum teprve nabývati, nebo správnost jejich dokazovati, jelikož jsou mu, jak se praví, a priori dány, tvoříce jeho podstatu. Bez nich nelze si představit bytosti rozumující a bez nich není též možný žádný předmět poznávání (ve smyslu kausálním). Tyto formy jsou immanentní součástky schopnosti poznávací, nelze jich tedy hledati mimo ně, t. j. v předmětu (objektu) poznávání, jinými slovy: ve světě vnějším. Z toho plyne, že tento svět jeví se nám výlučně pomocí oněch forem schopnosti rozumové, a že nemůžeme věděti, jak by vypadal »o sobě«, t. j. bez nich. Zákony logiky nedopouštějí ani možnosti představy takového světa o sobě, jelikož jí stojí v cestě samozřejmá věta, že bez subjektu není myslitelný objekt«. »Touha vniknouti do pravé podstaty tajemného »světa o sobě« všude nás obklopujícího, jehož částí jest i rozumující intelekt toho, kdo o poznání podstaty té usiluje, jest přirozená vlastnost lidského ducha. Víra, náboženství, božská zjevení jsou výplody této horečné a zoufalé touhy, v níž marně zmítá se lidský intelekt, hledaje uklidnění pro věčnou svoji nevědomost. Komu nestačí víra a náboženství, ten naráží na nedobytné brány, které navždy uzavřel hledajícímu Immanuel Kant. Ani o krok nedostal se lidský intelekt dále — přes veškeré pokusy pokantovských filosofů... a spor o tom, zda existuje či neexistuje věc, o které naprosto nic zvědět nelze, zdá se býti skutečně neplodným.«

Dále praví, že obory vědní možno tříditi buď podle předmětů nebo formálně. »I toto formální třídění jest immanentní t. j. nemá co činiti s transcendentní metafysikou. Toto formální nazírání abstrahuje jaksi od předmětu (lépe řečeno od všelikých vlastností předmětu) a třídí se dle stanoviska neboli zorného úhlu, jak jsem to nazval shora, ze kterého hledíme na veškeré předměty možného lidského poznávání — tedy v nejširším smyslu: na vnější svět jakožto souborný objekt v protikladu k subjektu poznávání.« »Uvažujeme-li, jaké nejširší třídění s naznačeného formálního hlediska jeví se býti možným, podává se nám prastarý a lidskému intelektu vrozený dualism mezi světem, jaký jest (dle kausálního zákona), a světem, jaký má býti (dle určitých norem).«

¹ Tak na př. Weyr připouští normativní poznávání neomezené co do předmětu, neboť praví v Základech filosofie právní (str. 18. i. f.): »Vše možné lze si představit v zorném úhlu normativity... Normou v tomto nejširším smyslu jest na příklad právě tak výrok »miluj svého bližního«, »nezabýjej« atd. jako »má pršet«, »má býti zima«, »vědy mají se pěstovati« atd. Kelsen ve svých Základech v § 1. odst. 3. (český překlad str. 13.) praví, že »má-li normativní řád míti smysl, může se týkati (obsahovati) jen lidského jednání a jiných skutkových podstat toliko ve spojení s lidským chováním, t. j. jako podmínek nebo účinků lidského chování«. V § 10. téhož spisu pak praví, že ani sociální zjevy nelze chápati jinak než jako soustavy normové. Nejčastěji bývají označovány za vědy normativní ethika, pravověda, logika, matematika a gramatika.

»Tento rozdíl však neznamená, že by něco, co existuje s určitými vlastnostmi mělo existovati s jinými vlastnostmi. Naopak: to, co podle zmíněného úsudku »má býti«, má svou zvláštní existenci (jsoucnost), ovšem jen ideální, t. j. toliko v onom světě, který s hlediska lidského intelektu »má býti«. Celý rozdíl obou světů záleží, jak již bylo naznačeno, v rozdílu »zorného úhlu«, s nímž poznávací intelekt vnímá svůj předmět. Oba světy tudíž jen potud stojí rozlišně proti sobě, pokud jsou zorné úhly rozlišné a celý onen rozdíl kotví v subjektivistickém (idealistickém) názoru filosofickém, o němž právě proto bylo nutno hned na počátku stručně se zmíniti. A podotknouti dlužno, že právě se stanoviska tohoto filosofického názoru oba světy mají úplně stejnou »realnost« (t. j. existenci nezávislou na subjektu poznávacím), totiž žádnou. To znamená: svět, jaký jest, je světem, který si pozorující (vnímající) intelekt představuje »jako jsoucí, kdežto svět, jaký má býti představujeme si — pomocí určitých funkcí či operací intelektuálních — jako něco, co má býti. Německá řeč vystihuje určitěji a jasněji než česká rozdíl obou zorných úhlů dvěma slovy: *Sein a Sollen*«.

Několik vět právě uvedených nemůže ovšem nahraditi vědeckou knihu, ale stačí snad pro orientaci.

Normativní věda právní jeví se tedy jako ryze konstruktivní věda, jejíž methodou je abstraktně pojmová synthése, při čemž správnost pojmů nelze dokázati resp. nelze ji ověřiti srovnáním s empirickými jevy. Nezbytným předpokladem normativního poznávání jest norma a tento předpoklad pochází z poznávajícího subjektu.

Jakýmsi všeobecným noetickým základem jest filosofická nauka Immanuela Kanta, kterého Weyr (v dodatku z r. 1919 k Základům) považuje za největšího filosofa všech věků a národů.

Pokusím se o rozbor aspoň základních thesů norm. theorie.

1. *Ontologie*. Čtenář, který se dříve nezabýval noetikou především nemá z citovaných normativistických úvah jasného ponětí, jaké jsou ty »určité funkce či operace intelektuální«, kterými je umožněno normativní poznávání; obraty o »zorném úhlu« a »hledisku« mu nemohou usnadniti pochopení. Snad — podepřen vědomím logické různosti pojmů »jest« a »má býti« — odhodlal by se spolehnouti na správnost tvrzeného zásadního rozdílu také pro poznávání, kdyby nebylo onoho tvrzení, že oba světy (jaký jest i jaký má býti) nemají žádné reálné existence. Odpor proti tomuto dogmatu není žádným naivním realismem, žádným projevem neujasněného »zdravého rozumu«.

Z konstatování, že se nám svět jeví výlučně pomocí určitých v lidském intelektu tkvícím forem schopnosti rozumové, možno uznati jen, že pouhým myšlením nelze poznati podstatu, t. j. nepodmíněnou existenci. Tam došel positivismus větou o nepoznatelnosti podstaty. Kdybychom úmyslně na tom utkvěli, plynul by z toho jediný správný závěr, že věda, když jest rozumovým poznáváním, nemůže proniknouti k podstatě světa a nemůže o její existenci činiti žádné rozumové závěry, tedy také ne negativní závěr, jak činí Weyr.

Proti přijetí agnosticizmu vzpírá se však téměř u všech lidí naprostá jistota, že něco reálného existuje. Takovému člověku pak nezbyvá, než dvojí cesta: buď zavrhne normativní theorii (v uvedené formě) pro nesouhlas, třeba nejasný, v ontologickém základu a nebo se dá věsti k přijetí takového chápání filosofie Kantovy, které uznává — v pravém opaku k uvedeným citátům — reální existenci obou dvou říší: říše přírody i říše svobody. Tím dostává se ovšem do oblasti metafysiky možné jen za předpokladů víry.

Kdo mezi reálnou existencí nebo neexistencí světa *jaký jest a světa jaký má býti* klade rovnítko, hlásá víru, ne vědu. Proto mohou tak činiti jen lidé zvláště utvoření a proto nemohou rozumovými důvody nikoho přesvědčiti o správnosti svého základního stanoviska.

Odpověď na otázku, zda něco reálně existuje, či-li zda jest člověk schopen zvědět něco o podstatě, jest velmi prostá a jest kladná. Nejde tu o žádný naivní realismus, který věří, že všechno v podstatě jest takové, jak se nám kdy jeví, ani o mysticismus vyžadující zvláštní milosti. Naopak jde o první a základní poznatek noetiky vůbec. Problém sám a jeho rozluštění nevyžaduje proto žádné praedisposice čtenářovy, jenom jest nutno jasně vymeziti význam několika pojmenování.

Základem každého noetického i psychologického zkoumání jest fakt vědomí. Všechny duševní procesy (v celé své plnosti intelektuelní, volní a citové) spojují se v jednotu vědomí, které bezprostředně prožíváme, které je prostě dáno *před každým myšlením*, je naprostou jistotou, je totožno s podstatou našeho Já. Tuto jednotu vědomí nemůžeme vnímati jako pozorovatele, ani vystihnouti myšlením a definicí, ale každý ji prožíváme jako proud naprosto jsoících, souvisle postupujících duševních stavů. Patří sem stejně prožití libosti i bolesti, tvůrčí touhy i únavy, veselí i smutku jako prožití smyslových kvalit barvy, tvaru, zvuku, vůně, chuti, doteku, tepla. Krátce jest to bezprostřední prožívání stavů vlastní bytosti a bezprostřední názor. Oboje slučuje se pod jménem intuice a ta dává jedinou naprostou jistotu. Jednota našeho vědomí jest jednotný souhrn bezprostředních duševních dat. Jednotlivé fáze duševních procesů trvají zároveň aspoň po takový minimální reálný čas, že rozeznáváme již při prožití různost a tím i podobnost těchto základních dat.

Při úplném vhroutění se do intuice splývá zdánlivě subjekt s objektem, ve skutečnosti jde ovšem o úplnou totožnost, takže není možno oddělovati subjekt od objektu a proto *zde* nemá smyslu v oboru myšlení samozřejmá věta, že bez subjektu není *myslitelný* objekt. Tato věta je správná, neboť praví, že nelze *mysliti* objekt bez subjektu, což jest samozřejmé, ale přirozeně neplatí pro *prožívání*. Při intuitivním prolnutí není možno také rozeznávat příčinu a účinek a *proto* prožíváme svoje jednání jako naprosto svobodná i když dodatečně *myslíce o těchto jednáních* poznáváme příčiny, které nás k nim vedly, motivy, kterými bylo jednání determinováno. Jest zajímavo, že k podobnému uznání svobody jednání došli tak protilehlí filosofové, jako racionalista Kant a intuitivní volutarista Bergson.

Když prožití skončí, zůstává možnost vyvolati představu prožitého. Při vzpomínce neprožíváme zážitky zplna, čili, pokud jde o intelektuální oblast — a ta nás při noetice právní především zajímá — my je nemyslíme nýbrž *myslíme o nich*.

Neboť intelektuelní procesy nevyčerpávají se prožíváním různých obsahů vědomí a uvědomováním si jejich různosti a sledu, nýbrž jsou především projevem života směřujícím k jednání, krátce prostředkem k uhájení života. Nejde jen o to proniknout intuitivně podstatu, nýbrž především o to, *vyznat se*. Oduševnělý tvor, který nedovede ovládnout zkušenosti, který na příklad nerozezná přítele od nepřitele, potravu od jedu, pevnou půdu od bažiny, není schopen delšího života.

A na tuto osudovou otázku, jak se vyznat ve světě, odpovídá intelekt poznáváním.

Poznávání začíná rozlišováním různosti a podobnosti představ a označováním podobných představ stejným, naprosto konvencionálním a kvalitativně naprosto od představy odlišným symbolem — stejným jménem. Tím vzniká vedle neomezeného proudu prožívání omezené množství symbolů, názvů, označujících představy ze zkušenosti známé. Tyto symboly se později řadí v soustavu a tím nám umožňují zvládnutí získaných vědomostí. Podstatou poznávání jest označení objektu poznání znakem co nejjednodušším a přece vylučujícím jakoukoliv záměnu tohoto objektu s jiným.

Člověk s nepřilíš bohatým intelektuelním životem vystačí s myšlením pomocí mlhavých představ, jak se mu ve vzpomínce vybavují. Ty označuje poměrně mnoha samostatnými jmény.²

Tak zvané představy všeobecné jsou vlastně shluky konkrétních představ, které se shodují ve mnoha podstatných bodech, kdežto podrobnosti se mění při zdánlivém zachování těžce představy. Je to ovšem jen nepřesné pozorování, neboť ve skutečnosti není možna konkrétní představa, jejíž některé znaky by si zároveň odporovaly. Představa všeobecná je nemožná, protože je nepředstavitelná.

Vědeckému myšlení, kterému záleží na přesnosti, nestačí ovšem mlhavé představy. Věda proto nahrazuje mlhavé konkrétní představy, které by nemohly označiti objekt tak, aby záměna byla naprosto nemožna a které právě pro svoji neurčitost nikdy se naprosto nekryjí, pomůckami jinými, totiž *pojmy*.

Pojem na rozdíl od představy jest naprosto přesně vymezen a není představitelný, jen *myslitelný*.

² Jazykozpyt ukazuje velmi zajímavě, jak v řečích t. zv. primitivních lidí je pro poměrně menší počet předmětů a dějů, které vyvinutější jazyky označují pomocí několika výrazů, poměrně velmi mnoho různých názvů. Abstraktních výrazů s počátku není a také pomocná slova gramatická objevují se velmi pozdě.

Neodpovídá mu ani žádná reálná existence objektu ani sám nemůže názorně existovati v mysli jako reálný psychický útvar. Pojem jest pouhý svazek význačných znaků, vybraných z těch znaků, které jsme přiřadili k reálným představám, abychom mohli spolehlivě poznávat, t. j. označovat týmž jménem takové objekty, u kterých nalezneme sdruženy stejné znaky. Pojem umožňuje, abychom v poznávaném objektu našli znaky předem přesně vymezené. Je symbolem pro všechny objekty, u nichž můžeme zkušeností zjistiti všechny znaky, které jsme do pojmu shrnuli.

Pojem jest tedy pomůcka, značka naprosto nereálná, neodpovídá mu ani žádná konkrétní představa v naší mysli, ani žádná objektivní podstata ve vnějším světě, ale je to konstrukce, o které se dá mysliti právě tak, jako o představě, která by byla sice konkrétní, ale dokonale přesná, t. j., která by měla naprosto určitý neproměnlivý obsah.

Pojmy konstruujeme tím, že z představ izolujeme přesně vyhraněné, po případě dříve definované vlastnosti, znaky, které pak spojujeme bez ohledu na představitelnost konstrukce v jediný myslitelný celek — pojem — a ten označujeme samostatným jménem. Když jsme vybudovali mnoho pojmů, spojujeme je navzájem definicemi, t. j. úsudky, které označují jejich vztah k podobným pojmům. Při tom volí se pro konstrukci pojmů takové znaky, které jsou pokud možno společné všem anebo alespoň co nejčtetnějším jevům aspoň téže vědy.³ Tato snaha převést co možná vše na společného jmenovatele jest výrazem základního rysu poznávání, totiž touhy po tom vyznat se. Možno říci, že *poznávání jest jednoznačným označováním pomocí symbolů, kterých možno užiti v případech co nejhojnějších*. Pravidelně tedy jde při novém poznatku o novou kombinaci známých pojmů za účelem zařazení nového poznatku do celé soustavy. Není ovšem správné, že by — jak tvrdí výše uvedený citát — nebylo jiné cesty k novým poznatkům než nové seskupení pojmů, pokud se týče již známých poznatků. Prožijeme-li něco naprosto nového a označíme-li to novým symbolem, jde tu také o poznatek; snažím se jej ovšem později zařaditi do soustavy dosavadních poznatků.

Protože zkušenost nám ukazuje stejně označené jevy v nejrůznějších vztazích vzájemných resp. ve vztazích k jiným objektům, svazují se i pojmy pro tyto jevy zavedené stále houstnoucí spleť vztahů; tím mění se postupně zásoba poznatků v cosi organického, v soustavu. Zároveň také samy ony vztahy poznávám, t. j. označují je samostatnými symboly, dávám jim jména.

S počátku definice směřují konec konců k tomu, aby poslední znaky, kterými se předmět vymezuje, byly známy z bezprostředního názoru; to jsou definice konkrétní. Samozřejmě tento postup může tvořiti i velmi dlouhý řetěz: v první definici užije se několika pojmů, tedy prvků nenázorných, ty však pomocí dalších definic vymezují se tak dlouho, až se dojde k pouhým konvenčním znakům pro názorné prvky.

Když se však nahromadí dostatečné množství pojmů a konkrétních definic, jest možno jejich vzájemné vztahy vyjádřiti pojmy a definicemi, které obsahují jen nenázorné prvky a jichž účel se právě vyčerpává tím, že spojují v jednotnou přehlednou soustavu řadu axiomů — to jsou t. zv. definice implicitní. Jsou-li správně konstruovány, tvoří soustavu úsudků naprosto rovnoběžných s našimi empirickými poznatky a konkrétními definicemi.

Soustavy poznatků spojených takovými definicemi nazýváme vědami exaktními. Příkladem jest aritmetika. Obsahuje základní pojmy a definice, obojí v počtu co nejmenším, z nichž se pak logicky vyvozují další kombinace; jsou to samé soudy ryze analytické, nemohou vést k obohacení novými zkušenostmi, ale zato jsou spolehlivé, t. j. naprosto stejně pravdivé jako jejich základy.

Po tomto stručném a proto nezbytně kusém naznačení všeobecného noetického východiska možno se vrátiti k rozboru noetického základu normativní theorie a při tom nalézti nejhlubší příčinu zásadního bytí i často neujasněného odporu proti této theorii. Jde o

2. *noetický dualismus*. První otázka zní, zda snad jest tvrzený výlučný dualismus poznávání —

³ Na př. ve fysice pojem vlnění pro vědecké ovládnutí kvalitativně různých jevů: některých mechanických optických, zvukových, elektrických atd. nebo pojem buňky v biologii atd.

buď normativně nebo kausálně — odůvodněn nějakými daty bezprostředního prožívání. Znalost podstaty získaná prožitím dává nám zvědět, že svět, pokud jej můžeme prožít, jest proud splývajících změn, které však již při prožívání rozdělují se v jednotlivé prožitky. Tyto prožitky, na př. bolest, radost, vjem zvuku nebo barvy atd., jsou vesměs naprosto jedinečné, kvalitativně různé a tvoří bezprostřední data vědomí, která *můžeme*, ale *nemusíme vždy* zpracovati rozumem. Konstitutivní kategorie jsou formou tohoto *zpracování*, nikoliv vrozenou podmínkou *získání* jakékoliv vědomosti.

Správnost tohoto tvrzení může si uvědomit každý, komu je jasný základní rozdíl mezi prožíváním a promyšlením. Tak na př. zdánlivě bezprostředně daný trojrozměrný prostor také není apriorní formou vnímání, protože jest jiný nejen pro různé smysly, nýbrž i proměnný za různých okolností; ani zdánlivě jednotný prostor zrakový není prostorem euklidovským, s jakým v myšlení pravidelně pracujeme, nýbrž prostorem kombinovaným ze dvou systémů sférických. O tom se můžeme přesvědčiti na příklad pohlédneme-li na čtvercovou desku stolu z místa ležícího blízko u středu desky; tu jeví se nám všechny čtyři úhly v rozích desky větší než 90%. Obraz takto získaný nelze vůbec nakreslit pomocí 4 přímek, nýbrž (kdybychom pohlíželi jediným okem) pomocí 4 oblouků. Při tom ovšem získaný obrazec naprosto se nekryje s pojmem čtverce.

V prožívání samém můžeme zjistiti toliko, že všechny bezprostřední zážitky mají společné to, že prostě *jsou* a to před tím, než o nich myslíme a než můžeme vysloviti existenciální soud, že něco *je*; naopak vylučně jen z prožitého jsoucna jest odvozen soud existenciální. Ke všem obsahům vědomí mohu výslovně takový soud existenciální připojiti a to bez ohledu na to, zda jde o prožití celkové nálady (na př. jsem smutný) nebo o prožití smyslového vjemu (na př. jest mi teplo) nebo kteréhokoliv jiného obsahu vědomí, tedy také na př. o prožití normy (jsem povinen pomoci atd.).

Jsoucnost jest právě jediné, co jest společné všem obsahům vědomí při prožívání, tedy před eventuálním promyšlením čili rozumovým zpracováním. Jsoucnost samo není vlastností, nelze je dále redukovati na žádně ještě základnější datum vědomí.

Vrátíme-li se k rozboru noetického dualismu, který jest základem naší normativní teorie, zní rozhodná otázka, zda snad mají bezprostředně prožívaná data vědomí přece mimo jsoucnost něco společného, co by odůvodňovalo dualismus ve formě přijaté normativní teorií. Domnívám se, že v prožití samém není takového dualistického rozdělení. Vedle jsoucnosti neprožíváme nějakou platnost. Mohla by se snad naskytnouti domněnka, že při prožití se přece projevuje platnost tím, když cítím, že něco *mám* činiti, tedy zkrátka že se projevuje intencionální stránkou prožitku. Domněnka tato však se ukáže při rozboru nesprávnou. — Intencionální moment zážitků není vhodným dělidlím, kterým bychom mohli obsah vědomí rozdělit na jsoucnost a nějaké »platno« (das Sollen).

Při rozboru poznáváme totiž, že každý obsah vědomí má již při prožívání a právě při prožívání vedle hodnoty intelektuelní též určitou hodnotu citovou a intencionální. Je pravda, že při různých zážitcích převládá ta či ona stránka, ale pouhá různost podílu již znamená, že není možno dělit zážitky podle zjednodušujícího školského schematu na ryze intelektuelní, ryze citové a ryze volní. Domněle ryze intelektuelní nebo ryze citové nebo ryze volní zážitky pozbývají při bližším rozboru své jednostrannosti. Samo intelektuelní prožití znamená duševní aktivitu, obsahuje tedy prvek intencionální a žádná aktivita není bez přízvuku libosti nebo nelibosti. Zdá-li se, že některé zážitky měly jen jednu stránku, znamená to pouze, že při vzpomínce na onen zážitek vyvolá se jasně a bez zvláštního úsilí pouze moment dominující. Zjev tento jest společný při vzpomínání vůbec. Dále zážitek téhož druhu, který objektivně se jeví stejným, může míti nejrůznější poměr oněch tří prvků. Již posléze uvedená okolnost vylučuje použití zmíněného dělidla.

Také tento důvod nevhodnosti dělení zážitků podle poměru prvků intelektuelních, citových a volních, totiž fakt, že objektivně zdánlivě stejné zážitky mohou míti naprosto různý poměr oněch prvků, jest možno ověřiti běžnou zkušeností.

Konečně zážitek intelektuelně zdánlivě stejný nabývá naprosto různého zabarvení citového

a intencionálního, když se i nezměněn často opakuje. Do jisté míry nastává opakováním jakési spřátelení se zážitkem, ale jakmile opakování přestoupí tuto míru, dojde k zprotivení. Dokladů každý najde neomezené množství: na př. melodie, která se mi s počátku velmi líbí a po které toužím, se opakováním zprotiví a na místo touhy po vnímání nastoupí touha po umlčení za každou cenu atd. Proto trvalým cílem touhy nemohou být neměnné plně dosažitelné předměty, nýbrž jen hodnoty schopné vývoje; pro člověka především zase člověk v plně hloubce a šíři života. Také lidský nejvyšší ideál, Bůh, jest anthropomorfským stělesněním do nekonečna stupňovaných kvalit živého člověka.

Jestliže by se tedy snad naskytlá myšlenka, že normy při samém prožívání tvoří zvláštní svět platnosti oddělený od světa jsoucnosti a to proto, že se od ostatních zážitků liší silným momentem intencionálním, že jsou při prožití motivem pro poslechnutí nebo vzepření se, pak byla by to myšlenka nesprávná: intencionální zabarvení má v různém stupni každý zážitek a ani silné, dominující intencionální zabarvení není vylučným znakem prožívané normy. Vždyť na př. nejjednodušší zážitky smyslové mohou při určitých intenzitách mít silnou intencionální stránku ať již kladnou či zápornou a moment intencionální převládá právě u zážitků, jichž normativní chápání by bylo absurdností, jako na př. u projevů základních životních pudů, sebezachování a zachování druhu (obrana, pud po výživě, pud pohlavní).

Nelze tedy v prožití samém nalézt žádný důvod pro dualismus přijatý naší normativní teorií; a protože prožitek jest jedinou cestou k podstatě, *padá ontologický dualismus světa, jaký jest, a světa, jaký býti má*. Jestliže podstatu jediného světa, kterou můžeme v určitém výseku prožití, označíme jménem jsoucno, nemůžeme mu stavěti na roveň vůbec nic jiného, jakkoliv pojmenovaného, tedy zejména ne »platno« (das Sollen).

Není-li důvodu pro vylučný ontologický dualismus, zbývá zkoumati, zda jest alespoň oprávněn vylučný dualismus při myšlení, t. j. rozumovém zpracování obsahů vědomí.

Noetika, ze které vychází naše normativní teorie, přehlíží základní fakt noetický, totiž rozdíl mezi prožíváním a poznáváním, domnívají se, že, abych mohl něco uznat za existující nebo platné, musím to myslít, a to v přesně vyhraněných, domněle apriorních formách rozumového chápání. Ale takové tvrzení, které se obyčejně hlásá jako evidentní, odporuje zkušenosti, jak jsme již výše poznali. Obsahy vědomí jsou před myšlením a nemusí být vždy rozumově zpracovány. Když něco vidím, slyším, nahmatám, krátce smysly vnímám, mám duševní zážitek, naprostou jistotu, že něco jest, a přece o tom nemyslím, zejména to neumísťuji v žádném kausálním nebo normativním systému. Descartesova věta »Cogito ergo sum« znamená i když význam slova »cogito« rozšířím na celou bohatost obsahů vědomí a jejich plnost po stránce intelektuelní, citové i volní — *jen existenciální soud, že jsou obsahy vědomí a že tvoří jednotu, kterou označují jménem »já«*. To tedy je již něco jiného než prožívání podstaty, než intuitivní splývání při zážitku. Jde tu jen o označování zážitků resp. představ zcela různorodými symboly, o poznávání podobnosti a užívání podobných symbolů pro ně atd.

Po této odbočce vraťme se k otázce, zda alespoň v oboru myšlení jest odůvodněn onen vylučný dualismus poznávání normativního a kausálního, který hlásá normativní teorie. Takto by bylo možno formulovati otázku i kdybychom naprosto přehlédli základní noetický rozdíl mezi prožíváním a rozumovým poznáváním.

Když myslím, označuji představy, které mají některé vlastnosti stejné, nějakým společným symbolem, jménem. U téhož většího množství jevů mohu nalézt různé druhy podobnosti a tak spojit totéž množství představ ve více organických skupin, spojených jednou nebo více vlastnostmi společnými. — Poznávání jest prostě přiřadováním podobných symbolů k podobným zkušenostem a mohu proto tvořit o téže skupině zkušeností několik soustav poznatkových a naopak mohu do jediné soustavy vytvořené podle jiného znaku podobnosti zahrnovat předměty vybrané z různých skupin. Mohu tedy u dané skupiny jevů hledati všechny možné vlastnosti a zase tyto vlastnosti spojovati ve skupiny podobných a označovati je společným jménem na př. jako tak zv. vlastnosti přírodní vnějšího

světa, které si uvědomuji prostřednictvím smyslů; ovšem i v těchto případech jest poznatek výsledkem nejen vnějšího popudu, nýbrž i smyslového vnímání a intelektuelního zpracování. V tomto smyslu jsou tedy i tyto vlastnosti vlastnostmi vztahovými vzhledem k pozorovateli. Poznávám však další skupiny podobných vlastností, při kterých nejsem jen nesúčastněným pozorovatelem a označuji pak tyto vlastnosti jako vztahové k sobě nebo objektivně i k jiným lidem (na př. příjemný, prospěšný, škodlivý atd.). Konečně poznávám i samy vztahy jevů k jiným jevům, ke mně, k jiným lidem, a opět podobné vztahy označuji podobným jménem.

Když se takto ze zkušenosti vytvoří označení a pojmy, možno s nimi přistoupiti ke zkušenosti a hledati jevy, u kterých se vyskytují vlastnosti daných pojmů a které tedy mohu označovati stejným jménem. Tedy teprve když byly takto ze zkušenosti odvozeny na základě podobnosti názvy a pojmy vlastností a vztahů, možno na tomto, všem vědám společném noetickém základě určovati předmět zkoumání způsobem pozorování t. j. předem zvoleným a pak v jevech hledaným znakem podobnosti (ať vlastností nebo vztahu) a v tomto smyslu možno říci, že věda jest určena čili charakterisována a zároveň k samostatné existenci v celé soustavě věd oprávněna svojí methodou. Tento právě vylíčený postup zdá se mi jednoduchým výkladem toho, co normativisté vyjadřují slovy, že předmět jest dán způsobem pozorování nebo zorným úhlem. Tyto výrazy svádějí k jakési mystice, kdežto výklad předeslaný jest jednodušší, každému pochopitelný a vychází z tak základního faktu, jako jest rozeznávání podobností a označování podobných skupin podobnými jmény. Další výhody tohoto výkladu spatřuji v tom, že předem omezuje »způsob pozorování určitým zorným úhlem« čili jasněji řečeno používání určitých pojmenování a pojmů jen na jevy, ze kterých mohu ony podobné vlastnosti, vztahy, jména a pojmy odvoditi. Naproti tomu nejasně vymezený normativistický »zorný úhel pozorování« vyvolává nesprávný dojem, že jde o nějakou metafysicky stvořenou vrozenou vlastnost intelektu nezávislou na zkušenosti a že v důsledku toho možno tímto zorným úhlem pozorovati jakoukoliv zkušenost celého vnějšího i vnitřního světa. Když ovšem vědci jako Kant, Kelsen nebo Weyr zkoumají v dospělém věku svůj vlastní nadprůměrný a mnohaletou erudicí rozvinutý intelekt, naleznou tam množství pojmů zdánlivě samozřejmých a vrozených, kterých ale sami v mládí neměli. Právě proto se nesmí pomíjet moment genetický a nesmí se dělat věda o »statu huius temporis«. Věc se objasní příkladem: normativisté připouštějí, že mohu na př. normativně poznávati strom a poznatek takto získaný vyjádřiti snad slovy »má býti strom«, což tvoří protějšek k »explikativnímu« poznatku vyjádřenému soudem existenciálním »jest strom.«

Podle mého mínění má se věc jinak: Všechny jevy, kterými se zabývají normativní vědy jako mravní příkazy, pravidla myšlení, věty matematické, příkazy vládců, normy právní, pravidla mluvnická i různé návody technické mají něco podobného, a to onu vlastnost, že jsou projevy vůle, které působí jako motivy jednání anebo, že jsou technickými pravidly pro projev vlastní vůle směřující k předem jistému cíli (návody). U přímých rozkazů jest věc jasná. Také u norem, které mají ráz jakýchsi návodů nebo li technických pravidel, jest to zřejmé. Řeknu-li, že vědy se mají pěstovati, že člověk má žíti podle hygienických pravidel, že daně nemají ničiti svůj vlastní zdroj, znamená to vždy, že někdo chce dosáhnouti vědeckých poznatků, zdraví, státního příjmu atd. a stanoví podle zkušenosti způsob, jak tohoto předem určeného cíle dosáhne. Méně jasný, ale přece stejný jest původ norem, kde si neuvědomujeme ani autora ani výslovného účelu. Pokud je příčina jen v subjektivní nevědomosti, odpadá přirozeně jejím odstraněním. Tak na př. prostý člověk nezná původ mnohých norem společenského života, odůvodnění hygienických předpisů atd. Jsou však případy, kde se věc zdá býti ještě nejasnější a zdánlivě opravňuje k závěrům o transcendentním původu normy. Tak na př. vidím-li někoho v nebezpečí, uvědomuji si, že mu mám pomoci, třeba snad to není stanoveno žádným předpisem právním, ani snad nevěřím na podobnou povinnost z důvodů náboženských — jdu však na pomoc téměř reflexivně, bez úvahy, krátce ze zvyku. Jest to důsledek výchovy, tradice, snad i fysického dědictví opakovaných úvah atd. Neuvědomuji si, z jakých a z kolika pramenů se utvořil onen proud v mém vědomí, který si uvědomuji ve formě označené slovem »mám«. I když tady jest řetěz motivů delší,

nevede k transcendentálnímu pojmu normy, nýbrž ke konkrétním představám motivujícím, pojmům a vztahům odvozeným z jediného světa, jaký jest.

Tyto konkrétní normy shrnují podle podobnosti do skupin, které označují společným jménem jako příkázání, rozkazy, pravidla, maximy atd. a pro všechny tvoří společný abstraktní pojem normy a vztah označují jako vztah normativity.

Když s takto vytvořenými představami, názvy, pojmy a vztahy přistupují k pozorování světa hledaje tyto předem zvolené vlastnosti, pojmy a vztahy, mohou je nalézt jen tam, kde bych je i při opačném pozorování, t. j. bez postulátů byl našel. Ve výše zvoleném případě mohou tedy poznávat strom normativně jenom jako obsah normy, totiž jako součást širšího jevu, kterým jest na př. rozkaz na zalesnění vymýcených lesních parcel, kterému se vyhovuje tím, že na této parcele se mají vysazeti stromy. Tu však již nemohu říci, že prostě pozoruji strom zorným úhlem normativity, nýbrž shledávám normativitu v širším jevu vnějšího světa jaký jest, kde strom jest jenom částí celého děje a kde bych i při t. zv. přírodovědeckém pozorování ony normativní prvky — ovšem zase jen u normativních jevů — shledal. Vytvoříme-li pojem normativního vztahu, normy a povinnosti, nedbání normy a sankce, viny a trestu a t. d. tak, že do těchto pojmů nevložíme znaků determinace reálného dění, pak samozřejmě žádné logické operace nemohou takové neobsažené znaky z oněch pojmů vydobýti čili celé pojmové normativní myšlení zůstává v oblasti, kterou zkráceně a nepřesně můžeme nazvati světem svobody, reálně ovšem neexistujícím. Ale takový postup zase není žádnou ojedinělou výjimkou, která by opravňovala k vylučnému dualismu; naopak jest to běžný zjev u theoretických poznatků. Tak na př. v akustice můžeme nedbat ani vnímané kvality zvukové ani zdroje zvuku, prostředí zvuk šířícího ani orgánů sluchových a operovati jen s čísly udávajícími počet kmitů za vteřinu.

Nemá-li býti naprosto zmařen vlastní účel poznávání, jak byl výše vymezen, smím stejným pojmem označovati jen jevy, vlastnosti a vztahy podobné, tedy pojmy normativními jen určité projevy autority, ne jejich obsahy, právě tak jako pojmem »knih« označuji knihy a ne jejich obsahy. Opačné počínání, totiž přiřadování normativních pojmů k obsahům norem resp. k jevům nenormativním vůbec zmařilo by účel poznávání (vzdat se) a vedlo by k chaosu.

Jsou tedy představy, názvy, pojmy a vztahy normativní prostě obdobné představám, názvům, pojmům a vztahům jiných skupin navzájem podobných jevů jediného světa. Jsou docela rovnocenné vznikem i kvalitou neomezenému počtu obdobně utvořených názvů a pojmů jako na př. »barva« a »barvitost«, »smutek« a »smutnost« atd.

Jest logicky zcela správné, že podle vzorce — »A — non A« — po vyloučení bezprostředních prožitků, o nichž mohou mysliti normativně, zbudou všechna ostatní data jako materiál pro myšlení nenormativní. Ale bylo by zcela nesprávné tvrditi, že tato bipartice (normativní — nenormativní) jest jedinou biparticí při rozumovém zpracování obsahů našeho vědomí. Vedle zmíněné dvojice mohou postavití neomezené množství dvojic stejně odůvodněných prožitou skutečností, stejně naprosto vyčerpávajících všechen možný obsah vědomí podle zmíněného vzorce »A — non A« jako: barevno — nebarevno, kvantita — nekvantita, smutek — nesmutek, krásno — nekrásno atd. ad inf. Mezi těmito dvojicemi je také stejná »nepřeklenutelná propast« kvalitativního rozdílu jako mezi normativitou a nenormativitou.

Upadá-li normativní theorie do nesprávného vylučného dualismu, nejen v oboru pojmového myšlení, nýbrž dokonce i v oboru ontologickém, vysvětlují si to tím, že osobnost Kantova i po půl druhém století působí tak sugestivně na normativisty zejména u nás, že přijímají celou Kantovu nauku, tedy i jeho víru v existenci jednak světa nutnosti, jednak světa svobody. Z díla Kantova jest jasno, že tento dualismus nepřijal jako výsledek vědeckého myšlení, nýbrž jako záchranu pro svoji metafysickou víru. Nechci se dovolávati citátů z rozsáhlého a slohově dosti obtížně přístupného díla Kantova, ale mohou uvést citát autora jistě v tomto případě nejpovolanějšího, totiž prof. Dr. Weyra svého. Ze svého úvodu k třetímu vydání *Soustavy čl. práva státního* uveřejnil v *Časopise pro právní a státní vědu*, ročník XII. č. 1. čtyři kapitoly z právní noetiky a tam na stránce 9. dospívá k závěru,

že z Kantovy kritiky ryziho rozumu vyplývá naprostý determinismus, takže pak u lidského jednání nelze mluvit o odpovědnosti. Weyr pokračuje doslovně:

»Těmto pro každou *ethiku* vražedným důsledkům vyhýbá se učení Kantovo tím, že vedle *říše přírody* buduje *říši svobody*. Jeho filosofie jest *dualistická*, rozeznávajíc vedle *čistého* rozumu rozum (Ver-nunft) *praktický*, vedle *teorie praxi*, vedle světa, jaký jest, svět, jaký býti má, jinými slovy: vedle světa, v němž dění odehrává se podle kausálního zákona *nutně*, svět, v němž dění odehrává se *svobodně* podle *mravních norem*.

Jsou-li výsledky Kantovy kritiky čistého rozumu, jak shora byly stručně naznačeny, matematicky jasné a naprosto nevyvratitelné, jest onen vzpomenutý dualismus světa *přírody* a světa *norem* (mravnosti) konec konců věci světového názoru a nelze tudíž jeho správnost či nesprávnost přesně dokázati.

Kant ve známé antithesi »Hvězdné nebe nade mnou« (svět jaký jest) — »Mravní zákon ve mně« (svět jaký má býti) — vyjádřil svoji osobní víru, nikoliv vědecký poznatek. Že se tak stalo, vysvětlují si tím, že Kantova genialita spočívala v nadprůměrné bystrosti rozumové, proto těžiště jeho duševního života přesunulo se do myšlení májjejíc sféru intuitivní. Protože pak nelze mysliti podstatu, nemohl Kant při svém založení učiniti jinak, než li konstruovati pojem věci o sobě a odkázati jej do nepoznatelná. Při tom intuitivní jistota, že něco reálně existuje, společná všem lidem, vedla jej k uznání reálné existence světa, jaký jest, a zároveň stejně pevná jistota náboženské víry v Boha a mravní zákon vedla jej k vytvoření říše svobody. Nepochyboval, že za jevem (fenomenem) světa, skryta jest pro nás nepoznatelná jeho reálná existence jakožto věci o sobě a že naprosto stejně za mravním zákonem, který se projevuje v nás, skryta jest stejně reálná existence světového řádu.

Jen z tohoto východiska byl by dualismus poznávání kausálního a poznávání normativního naprosto důsledný a logicky správný.

Naši normativisté ovšem nevycházejí z tohoto východiska a proto jim vědecké odůvodnění dualismu působí nepřekonatelné obtíže. Kant přirovnal v Kritice praktického rozumu právní vědu vytvořenou pomocí metody přírodovědecké k hlavě, jež jest snad krásná, jen škoda, že v ní není mozku. Normativní theorie založená na Kantově dualismu, ale zbavená metafysického podkladu víry, podobá se nutně torsu bez hlavy.

Weyr sám musí si býti vědom, že vědecké odůvodnění noetického dualismu v hlásané formě jest nemožné, když v citovaném článku praví:

»Bylo již shora řečeno, že správnost *dualistického* světového názoru, jak plyne ze zásadně dualistické filosofie kritického idealismu, nelze přesně (exaktně) dokázat. Možno jen *demonstrovat* stejnou oprávněnost obou zde vylíčených způsobů poznávání, pokud se týče jejich vzájemnou *nezávislost* na sobě, a to tak, že dokážeme, že každý z obou způsobů používá jiných základních (poněvadž jej charakterisujících) pojmů, které pro druhé ztrácejí veškerý význam. Pro obor kausálního (přírodovědeckého) poznávání jsou to pojmy plynoucí ze zákona kausálního (skutečnost, příčina, účinek, prostor, čas) pro obor normativního pojmu jako platnost (ve smyslu normativní existence), povinnost, vina, trest atd. Nebude pochybností o tom, že ve světě, jaký jest (příroda), není těchto zjevů, nýbrž že tam jsou pouze příčiny a účinky. Je to svět *nutnosti* (naproste *determinace*), v němž nemůže býti ani povinností, ani viny, ani trestu, poněvadž tyto pojmy předpokládají *opak* nutnosti, to znamená, že svět, jaký *býti má* (svět *norem*), jest světem *svobody*. To, co se odehrává ve světě, jaký jest (děje, změny), odehrává se *nutně*, nemůže býti jiné než jest; to, co se odehrává ve světě, jaký *býti má*, odehrává se *svobodně*, t. j. může, ale nemusí býti podle normy. »Svoboda vůle« (*indeterminismus*) jest ve světě, jaký jest, absurdností, poněvadž odporuje samotnému kausálnímu zákonu, znamenajíc tolik, že za předpokladu určité příčiny může, ale nemusí nastati určitý účinek. Ve světě normativním jest svoboda vůle naopak předpokladem nejzákladnějších pojmů, jimiž se svět ten poznává. Neboť jen tam, kde je svoboda vůle, může býti povinnost, vina a trest. Jen za tohoto předpokladu vzniká konečně pojem *hodnoty* v ty-

picky *normativním* smyslu. Hodnotu v tomto smyslu, kterou přisuzujeme skutku, který hoví normě, nebo tomu, kdo jej vykoná (*povinnostní subjekt*), nenacházíme a nemůžeme nalézt ve světě, jaký *jest* (v přírodě), poněvadž ten vypadá vždy tak, jak vypadati musí (podle zákona kausálního). Svět, jaký býti má (svět *norem*), poznáváme tedy zvláštní, samostatnou methodou.«

Žádný rozbor nemůže lépe než tento citát prokázati vědeckou i logickou neudržitelnost dualistické filosofie kritického idealismu zbažené základu víry. Nic kromě metafysické víry nenutí člověka k *vylučně* dualistickému »vzornému úhlu poznávacímu«. Nikde není mostu přes nepřeklenutelnou propast, který by opravňoval aplikaci dnešní normativní theorie na svět, jaký *jest*. Náboženství zcela správně a důsledně klade konečnou sankci svých *norem* do nadzemského světa.

Poslední citát možno charakterisovati jen slovy: »Credo, quia absurdum est«.

Abych nezneužíval trpělivosti čtenářovy, shrnuji krátce: Dogma o nepřístupnosti podstaty je moderní noetikou překonáno; nemůžeme podstatu myšlením poznávat, ale můžeme část světa intuitivně prožívat. Když tak plně prožívám vlastní svoje jednání, není odstupu nutného pro to, abych je mohl štěpiti na příčinu a následek; proto prožívám svoje jednání jako prostě jsoucí, nikoliv determinovaná, tedy v tomto smyslu svobodná. Naprosto jistá zkušenost tak získaná nevede k žádnému Kantovskému dualismu. Ten *jest* možný jen na podkladě zvláštní víry a víra — byť snad byla osudově nekonečně závažnější než všechny rozumové poznatky — do vědy nepatří.

Naproti tomu při myšlení neboli rozumovém zpracování duševních dat tvoříme pomocné znaky, pojmy, mezi nimiž *jest* také plně oprávněn pojem normy resp. normativity. Chceme-li, můžeme konstruovati logicky vyčerpávající bipartici a vytvořiti tak pojem nenormy a nenormativity. Není to však bipartice jediné možná, nýbrž jedna z neomezeného počtu možných. Mezi zážitky a pojmy *jest* ovšem nepřeklenutelná propast kvalitativního rozdílu mezi realitou a jejím pouhým symbolem. Protože však přiřadujeme jednotlivým realitám jednoznačné symboly, *jest* i soustava pojmů paralelní naší zkušenosti. Proto můžeme výsledky pojmového myšlení aplikovati na skutečnost, verifikovati je. Verifikací nazýváme, když se výsledek pojmového myšlení shoduje s pojmovým označením pozorovaného výsledku ve skutečnosti. Srovnává se tedy pojem s pojmem, symbol se symbolem, což *jest* logicky možné, kdežto srovnání pojmu s realitou *jest* nemožné, protože jde o veličiny naprosto různé a nesrovnatelné. Pojmy, názvy — krátce symboly — mohou se jen k realitě přiřadovat jako její značky, nikoliv však s ní srovnávat.

Konstrukcí pojmů jako symbolů reality a vylíčenou verifikací pojmových úsudků *jest* dvojitým směrem zabezpečen stálý kontakt pojmového vědeckého myšlení s realitou.

Normativní theorie vybudovaná na zkomoleném dualismu není tohoto kontaktu schopna.

Normativní právní theorie bude potud teorií vědeckou, pokud bude vycházeti z noetických základů společných všem vědám. K pochopení takto založené normativní theorie není pak ovšem zapotřebí žádného zvláště vytvořeného či praedisponovaného intelektu, nýbrž pouze schopnosti správného myšlení, jaká se průměrem žádá pro studia vysokoškolská po případě pro samostatnou práci vědeckou.

II. *Důsledky. Některé speciální otázky právní.* Nesporná přednost normativní theorie právní, totiž logická jednotnost soustavy na ní vybudované, má také stinnou stránku: přijetí chybného ontologického i noetického vylučného dualismu proniká svými důsledky do všech speciálních problémů.

Není zde ovšem místa ke sledování tohoto zjevu ve všech typických výsledcích a vlastnostech normativní theorie a proto se jen letmo dotknu několika příkladů a to zejména oněch, jež bývají uváděny při námitkách a výtkách normativní theorii.

Tak nemohou se nenormativisté smířiti s jistou strnulostí a sterilitou této theorie. Částečně jsou tyto vlastnosti přirozené, když jde o soustavu dedukcí vyplývající z exaktních pojmů, implicitních definic atd. Soudy analytické — a soudy a priori jsou přes opačný názor Kantův jen analytické — nemohou přirozeně přinésti nic, než co bylo vloženo do návěstí. Potud není tedy viny u normativní theorie. Myslím však, že neujasněný odpor proti strnulosti a sterilitě normativní theorie nevyvěrá

jen z nepochopení právě vylíčených nezbytných vlastností. Normativní teorie totiž rozšiřuje tuto pojmovou strnulost i na obory, kde k tomu není oprávnění. Tak na př. jistě zaráží, že se nezabývá nijak otázkou vývoje lidského intelektu a poznávání u jednotlivce i rodu. Ať již vycházíme z kteréhokoliv hlediska a považujeme nervovou soustavu resp. její část za zdroj či jen nástroj inteligence (problém parallelismu duševního dění a fyzického dění luští moderní noetika velmi zajímavě), nemůžeme popřít určitou souvislost vývoje inteligence a vývoje mozku. Popírání pak vývoj jak intelektu tak mozku jest naprosto nemožno. Není tedy divu, že prohlašování, že lidský intelekt jest, jaký jest a že pro něj platí od věků nezměnitelné zákony, připomíná překonané názory psychologické a noetické. Nelze přezírat, že myslíme většinou slovy a slova jsou dědictví duševní práce mnoha pokolení předků, kteří právě nahrazovali nekonečný tok mlhavých představ konečným počtem symbolů — slov. A že se obsah slov i pojmů časem mění, nelze také popřít. Jaký vývoj prodělal pojem »čas« a »prostor«, srovnáme-li význam těchto slov a pojmů na př. jen před Kantem, u Kanta a dnes!

Do skupiny námitek proti ztrnulosti normativní teorie patří nesouhlas s tvrzením, že na počátku poznávání musíme mít přesný pojem poznávaného předmětu. Toto tvrzení je správné jen při tvoření velmi abstraktních pojmů a implicitních definic, tedy jen na tak vysokém stupni vědy, kde se dospívá k axiomům, které jinak nelze spojit v jednotu. Tohoto stavu však právní věda ještě dávno nedosáhla a bylo by zřejmě mylné, kdyby snad považovala pozitivní právní řády za soustavy takových axiomů.

Jako další příklad obtíží, které působí ve svých důsledcích přijetí zmíněného nesprávného dualismu, uvedl bych ještě dvě otázky, kterých se dotknul prof. Kelsen ve své poslední pražské přednášce. Je to otázka primátu mezinárodního anebo vnitrostátního právního řádu a dále otázka vzniku právního řádu revolucí. Profesor Kelsen dospěl, stručně řečeno, k tomu, že z postulátu jednotnosti právního řádu plyne i jeho jedinečnost a že tedy některý z obou právních řádů musí být druhému nadřazen, a to že patří primát právu mezinárodnímu. Z toho by bylo nutno logicky usuzovati, že vnitrostátní právní řády jsou krátce řečeno delegované čili, že právní řády jednotlivých států platí proto, že platí — třeba nepsaná — norma mezinárodního práva ukládající povinnost, aby státy měly právní řády, nebo ještě všeobecněji: norma, že mají být právní řády.

Tu jde zřejmě o nepřipustnou záměnu abstraktního pojmu »norma« a »řád« s konkrétními, reálně existujícími právními normami a řády. Platnost konkrétních vnitrostátních řádů právních bude možno odvozovati od konkrétního právního řádu světového snad v daleké budoucnosti. Nyní nelze takovouto konstrukci uznati ani pro ony státy, které jsou členy Svazu národů, tím méně všeobecně. Všeobecně bylo by možno takovou *thesi hájiti jen zase v důsledku přijetí reální existence metafysického řádu světového.*

Podobně tvrzení, že revoluce může být pramenem vzniku právního řádu jen proto, že mezinárodní právní řád uznává také tento vznik právního řádu,^{*)} zdá se mi založeno na těžce chybné záměně pojmů s reálnými předměty; při nejmenším jest takový úsudek předčasný a proto násilný.

Po našich výkladech o významu pojmů a exaktních věd, je věc prostá: je pravda, že při teoretických úvahách o formální stránce všech možných právních řádů užívám týchž myšlenkových konstrukcí jako pojmů, definic, axiomů atd. Tvrdí-li se však, že platnost konkrétních právních řádů všech jednotlivých států opírá se o nadřazenou normu mezinárodního nebo světového práva, jest to zřejmě nesprávné. Stejně mohlo by se tvrditi, že proto, že jak jízdní řád pražské tramvaje, tak jízdní řád pařížské Metro, jsou právě jízdními řády, pro jichž poznávání tvoříme stejné pojmy atd., že tyto jízdní řády mohou platiti jen tehdy, když svoji platnost odvozují buď od společného nadřazeného jízdního

^{*)} Kelsen praví v Základech obecné teorie státní (překlad Weyrův, r. 1926) na str. 36: »Jest totiž normou pozitivního práva mezinárodního, že určitá moc, která svým rozkazům dovede sjednati na určitém území u lidí na něm bydlících v celku poslušnost, má pro tuto oblast územní a osobní platnosti platiti jako legitimní autorita«.

řádu anebo z té okolnosti, že jeden z nich jest druhému nadřizen. Vadnost takového úsudku jest snad samozřejma.

Konečně jenom letmo dotknu se otázky konstrukce pojmu práva. Podrobnější rozbor tohoto základního pojmu právní teorie by totiž přesáhl rámec tohoto článku. Normativní teorie nepokouší se vůbec o konkrétní, materiální definici práva, nýbrž snaží se jen formálně tento pojem vymezit. Dospívá k tomu, že právními jsou ony normy, jichž subjektem jest stát. Není podle mého soudu dosti vyjasněno, jaký materiál vedl k této konstrukci. Celkem mají za to zastánci i odpůrci normativní teorie, že pojem tento odvozen jest z pozitivního práva a mluvívá se tu krátce o dogmatu pozitivního práva. Nemohu se o této otázce pro nedostatek místa šířit, ale domnívám se, že vznik pojmu práva u tvůrců normativní teorie není tak jednoduchý i když jejich naprosté víry v pozitivní právo nelze popřít. Podle mého soudu vznikl normativistický pojem práva spekulací z celého myšlenkového bohatství právnických vědomostí oněch tvůrců nové teorie a zásoba právnických pojmů a theoretických poznatků vůbec u vědců takového významu, jako jest Kelsen a Weyr, nebyla jistě v době, kdy počali svoji teorii tvořit, nijak malá; naopak obsahovala hlavní výtěžky nejrůznějších směrů vědy právní, zejména právní teorie německé. Když badatel s takovou erudicí uvěří podle Kanta v možnost apriorních synthetických soudů, pokládá pak pojmy odvozené z celé veliké zásoby svých nastudovaných nebo ze zkušeností čerpaných poznatků za pojmy prostě vyspekulované z vrozených schopností lidského intelektu.

Každá věda musí počít s přibližným ohraničením svého předmětu, musí se pokusit o konkrétní definice a pak teprve může vypracovat pojmy abstraktnější až k definicím implicitním. Právní věda pak se musí zabývat poznáváním co jest »právo« jako jev společenský i jako pozitivní právo i jako noetický a logický pojem. Doba pouhé spekulace z vrozených pojmů a vlastností lidského intelektu nenávratně minula.*)

Mohli bychom takto probrati všechny otázky, kterými se normativní teorie zabývá, resp. vůbec všechny otázky právní a ukázati, že obtíže této teorie stále prýští z téhož pramene. Také všechny speciální výsledky, které jsou nenormativistům nepřijatelné, ihned se korigují, provedeme-li opravu noetického základu.

Dospíváme však k zajímavému výsledku, že jak základní pojem normy, tak celá konstrukce právního řádu jakožto logické soustavy norem, stupňovitá jeho stavba a hierarchie norem, zásadní jednotnost práva proti domnělému dualismu práva veřejného a soukromého atd., krátce všechny hodnotné výsledky normativní teorie jsou nejen zachovány, nýbrž i vědeckým způsobem odůvodněny a tím trvale zabezpečeny právě jen tehdy, když provedeme opravu vymýcením metafysických základů teorie.

Celkem bych na otázku, zda normativní teorie u nás hlásaná zasluhuje přijetí anebo odmítnutí, odpověděl: zasluhuje pronikavé revise.

B. ČÁST PRAKTICKÁ.

Prvou část úvah omezil jsem úmyslně na otázky, jichž řešení ani vznikem, ani projednáváním, ani důsledkem nemusí překročiti okruh činnosti ryze theoretického badatele. Bylo by snad zajímavé zabývat se blíže definicí a poměrem teorie a praxe vůbec, což by asi vedlo k pojmovému logickému jejich odlišení, ale zároveň ke konstatování společného původu obou druhů poznatků. K tomu připojila by se otázka aplikace theoretických výsledků na konkrétní poměry, o které jsem se již letmo zmínil. Pro zjednodušení však vycházím z naprostého oddělení teorie od praxe.

*) V jiných vědách označovaných také za normativní nebyl by podobný způsob vůbec myslitelný. Tak na příklad v oboru gramatiky jest dnes přezírání zkušenosti a zastávání vyspekulovaných nebo z písemného historického materiálu odvozených neporušitelných norem přímo absurdní. A není právo zejména při velikých otřesech a změnách společnosti ještě pohyblivějším a proměnlivějším reflexem života než řeč?

V této druhé části úvah chci naznačiti jen ryze praktické důsledky normativní teorie právní, kdyby v nynějším pojetí u nás hlášaném byla všeobecně přijata za teorii právní, krátce kdyby se stala naukou v tomto oboru jediné panující. Nevěřím naprosto v takovou možnost a když si jí snažím představit, představuji si ovšem pro úplnost a výraznost všechny krajní důsledky. Budiž mi tedy prominuto, jestli některá líčení se budou zdáti přehnaná, po případě nedosti vážná pro pojednání vědecké; v této části úvahy zastávám úlohu »advocati diaboli«. Nemusím podotýkati, zejména vůči zastáncům normativní teorie, že všechny úvahy praktického rázu mohou a límine odmítnouti a prohlásiti je za zcela bezvýznamné; odpověď byli by dlužni jen na předdeslané úvahy theoretické.

Kdyby tedy normativní nauka opanovala právní teorii, pronikala by především na universitách do myslí posluchačů práva. Není škarohlídstvím, soudím-li, že veliká většina právníků absolvuje a úspěšnými zkouškami zakončí studium, aniž by si trvale pro celý další život jasně uvědomila jakýkoli theoretický základ práva. Přednášené a po případě i dočasně naučené teorie splývají u převážné většiny velmi brzo v několik mlhavých základních hesel, kusých již pro svoji stručnost. To jest osud všech ideologií. Také normativní teorie právní ve své nynější podobě zhustila by se a do jisté míry i zkomolila u většiny absolventů v nějaká stručná hesla a to tím spíše, že právě normativní teorie vyžaduje daleko většího úsilí k promýšlení svých základů a proto svádí k prostému memorování pro praktické potřeby zkoušek.

Stručná hesla obsahující výtah normativní teorie by asi vyjadřovala, že právo jest světem pro sebe, na který ostatní svět, jaký jest, determinovaný, nemůže a nesmí míti vlivu. Dále, že obsah právní normy může býti jakýkoliv, tedy i protispolečenský a protiethický. Vedle toho zůstala by vzpomínka na dogma, že veškeré právní normy logicky nezbytně musí tvořiti jednotný systém, v němž sice panuje jakási hierarchie, stupňovitost, který však nemá vrcholné základní normy. Konečně by si snad pamatovali nejasně, že subjektem práva jest stát, ale to není stát ve běžném smyslu slova, nýbrž konečný bod přičitatelnosti; právní norma je projevem vůle státu směřujícím k vlastnímu konání, ale to zase není vůle v obvyklém smyslu, nýbrž společný bod přičitatelnosti u všech jednání orgánů státních.

Není snad třeba dlouho dokazovati, co by pro právníka takové trosky theoretické výzbroje znamenaly a jaké květy komisičnosti a byrokratismu by mohly vyrůstí právě z této půdy.

V podobě ještě všeobecnějších a snad i temnějších hesel pronikala by nynější teorie normativní mezi neprávnícké vrstvy občanské. Také zde není těžko představit si nepříznivé důsledky. Právník se celkem netěší příliš veliké popularitě u ostatních občanů, protože ve většině případů omezuje nějak občanovu volnost. Jako orgán státu činí tak vydáváním všeobecných norem anebo jednotlivých rozhodnutí, jako právník, který má hájiti zájmy jednotlivců, často nutí k omezení osobních požadavků, ke spokojení se s kompromisem a vždy k honorování práce. Při nynějším stavu kolektivního cítění — a snad i při nynějším stavu právní praxe — setkáme se poměrně nesmírně zřídka s přesvědčením, že všichni právníci konajíce svou povinnost přispívají ke zdaru celku. Obyčejně právě uvedená myšlenka není dost silná, aby překonala odchylné motivy osobní a tak je často právník považován celkem za jakési nezbytné zlo, kterému se každý vyhýbá pokud může. A představme si nyní, že by se mezi neprávníky rozšířila výše zmíněná hesla charakterisující nynější normativní teorii jakožto základní pravidla určující myšlení a jednání právníků!

Při tom účast právníků v životě veřejném ať při tvoření norem, nebo jejich provádění jest tak veliká, že ani není třeba ztotožňovati stát s právním řádem, aby nepříznivé mínění o právnících a právní vědě bylo přenášeno na stát a na společenské zřízení vůbec. Nepřeklenutelná propast mezi naprosto determinovaným světem, jaký jest a naprosto indeterminovaným světem normativním, jak ji líčí Weyr v citátu výše uvedeném, vede při praktickém aplikování právních pravidel na konkrétní život k nepřekonatelným obtížím, které přímo volají po humoristickém zpracování. Tak na př. dlužník mohl by vysloviti ochotu splatiti dluh v onom světě, který býti má, nikoliv však v tomto světě, který jest, odsouzenec mohl by odmítati oprátku nebo celou jakožto předměty světa, jaký jest atd. Vyvrácení

podobných námitek bylo by s hlediska nynější normativní teorie tvrdým oříškem. Naopak právní řád chápaný jako objektivace vůle činitelů řídicích určitou společností dává realnou kostru společnosti, působí právě tím silněji jak preventivně tak represivně, čím více jest podepřen společenskou realitou a čím více dovede se uplatňovati jako determinující, tedy v nejširším rozsahu se uskutečňující projev vůle.

Myslím tedy, že nedůvěra, ba odpor projevovaný některými praktickými právníky vůči normativní teorii v nynější její podobě, mají hluboký kořen v tom, že tito praktičtí právníci považují ji v praxi za zhoubnou. Podobně tomu může býti také u politiků - neprávnicků.

A přece žádná skutečně vědecká a pravdivá teorie nemůže vésti ke zhoubným účinkům praktickým, je-li zbudována na skutečně správné noetice, má-li kontakt se životem.

Přijme-li normativní právní teorie noetický základ společný všem vědám, odvodí pojem normy zcela vědecky ze zjevů tohoto světa, tedy rozkazů, pravidel atd., vymezí také právo jako zvláštní druh norem a včlení je tak do celkového poznání života. Všechny ostatní pojmy budou stejně se zkušeností spojeny a aplikace na skutečný život schopny, jako jest tomu u všech věd ostatních. Zmizí nepřekonatelný rozpor mezi deterministickým a indeterministickým pojetím života. Právo bude reálně působící složkou společenského života, kterou možno objektivací zachytiti stejně jako mohu v písmě zachytiti jiné myšlenkové výtvořky nebo vyjádřiti je prostředky výtvarného umění atd. Stejně jako o jiných zkušenostech bude možno i o jevech normativních a speciálně právních tvořiti pojmy vždy abstraktnější a spojití je posléze implicitními definicemi v exaktní soustavu. Takto vybudovaná normativní teorie právní pomůže odpověděti v daném případě na otázku »quid juris«, ale nezůstane bezradně stát ani před faktem, že také v právních řádech, jako ve všech výtvořech lidských, mohou býti vady a že právní řády nejsou vždy konkrétním vtělením logicky dokonalé exaktní soustavy pojmové. Když pak všechny pojmy právní budou výslovně odvozeny z jediného světa, kterýž prožíváme a o kterém můžeme mysliti, pojmy samy dostanou stálý kontakt se životem, ba jaksi ožijou, stanou se schopnými sledovati proud života a to tím více, čím bližší jsou konkrétním představám. Pojmy v tom směru sledují osudy svých předků, slov, jichž význam nepozorovatelně se přizpůsobuje vývoji života.

C. DOSLOV.

Ukázal jsem již v úvodu na obtíže správného a zhuštěného pojednání o otázkách, kterými jsem se zabýval v tomto článku. Jsem si vědom, že se mi nepodařilo plně dosáhnouti ani onoho omezeného účelu této stati, jak jsem jej v úvodu vytknul. Byl bych rád, kdyby tento článek alespoň vyvolal diskusi povolaných znalců o projednávaných otázkách. Snažil jsem se psát srozumitelně i čtenáři, který se těmito otázkami nezabývá, proto jsem omezil na nejmenší míru citování autorů. Nejde také o to, jak a co Kant nebo jiný autor myslel, nýbrž o to, zda myšlenka jest správná.

Pokud jsem vyslovil svoje vlastní mínění a snad je postavil i proti míněním uznaných autorů, nevedla mne k tomu ztráta autokritiky. Snažil jsem se jen vyvarovati se výtce, že se odvažují kritizovati teorii nesporného významu vědeckého a že při tom svoje vlastní mínění buď vůbec nedovedu formulovati anebo je opatrnicky tajím, abych se vyhnul sám kritice.

Normativní teorie právní právě při svých nesporných hodnotách a poměrném mládí vyžaduje, aby její základy byly revidovány povolanými znalci noetiky a pak — třeba po radikálních změnách — upevněny. Jen tak bude normativní teorii zajištěno trvalé, přesně vymezené místo v oboru vědeckého poznávání práva a ve vědě vůbec.

HRABÁNEK A MATYÁŠ
PARNÍ PILA A VELKOOBCHOD DŘÍVÍM
ÚSTÍ NAD ORLICÍ

VAZBY KNIH
a veškeré knihařské práce odborně a rychle provádí
VÁCLAV BRYNDA, KNIHAŘSTVÍ
V PRAZE III., ÚJEZD Č. 24. TELEFON ČÍS. 442-20.